

Varga István

A választottbíráskodás elfogadottságának alakulása Magyarországon: Privatizált bíráskodás és állami érdekek

I. A választottbíráskodás elfogadottságának rétegei és jelentősége

Mind az alternatív jogvitamegoldás elsődleges eszközének, azaz a magánjogi (kereskedelmi) választottbírószabályozás rendszerének, mind pedig az államnak érdeke, hogy a magánjogi jogviták választottbírószabályozás elintézésével a jogalkotás és az állami bírósági jogalkalmazás részéről megnyilvánuló lehető legnagyobb támogatás és koordináció, és természetesen ugyanakkor egy megfelelő minőségbiztosítás mellett valósuljon meg.

Ennek megfelelően alakul a nemzetközi kereskedelemben mértékadó módon résztvevő, de tágabb körben is mindazon államok választottbírószabályozási eljárásjoga és az azokhoz kapcsolódó nemzeti bírósági gyakorlat, amely államok az UNCITRAL mintatörvénye alapulvételével alakították ki szabályozásukat.¹ A támogatásra, koordinációra és a minőségbiztosításra való kiegyensúlyozott törekvés a mindenkorai törvényszöveg felépítésében nyilvánul meg elsődlegesen.

Ennek megfelelően tipikus a nemzetközi gyakorlatban az a szabályozás, amely a választottbírószabályozás útra tartozhatóság (szubjektív és objektív arbitrabilitás) terjedelmét nagyvonalúan és lényegében a privátautonóm cselekvés határaival azonosan határozza meg. Jellemzőnek mondható ezért, hogy a magánjogi jogviszonyok alanyává váló jogalanyok (akár az állam, annak szervei, illetőleg annak meghatározó vagy kizárólagos részesedésével működő vállalatok) minden további nélkül elkerülhetik az állami bírósági jogvitarendezést és kiköthetik magánbírószabályozást, azaz akár eseti, akár intézményes választottbírószabályozás eljárást olyan jogvitákban, amelyeknek tárgyáról a magánjog szabályai szerint szabadon rendelkezhetnek.

A támogatás és koordináció további megnyilvánulása általában a választottbírószabályozás eljárása során nyújtott sokrétű jogsegély. Tág értelemben ide tartozik a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítása érvényes választottbírószabályozás kikötés esetén, az eljáró választottbírószabályozás megalakítása során nyújtott jogsegély, az ideiglenes jogvédelem területén nyújtott állami bírósági jogsegély, valamint a bizonyítási eljáráshoz nyújtott jogsegély.

A támogatás, a koordináció és a minőségbiztosítás közös határán található végül a pozitív hatásköri döntés állami bírósági felülvizsgálata, a választottbírószabályozás ítéletének állami bírósági ítélethez fűződő jogerőhatással való ellátása és ennek megfelelő végrehajtási jogcímként való definiálása, végül a szűk körben megvalósuló sajátos jogorvoslat az érvénytelenítési per alakjában.

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A szöveg nagyrészt követi az előzményeit és alapjául szolgáló konferenciaelőadás szabadabb stílusát.

E szabályozókhöz járul ideális esetben a *favor arbitri* talaján álló állami bírósági joggyakorlat, amely nem utolsó sorban a választottbíráskodáshoz fűződő nemzetgazdasági érdeket felismerve teremt egyensúlyt a neki szánt támogató és minőségbiztosító funkció között.

A jelzett egyensúlyi viszonyrendszer mind a jogszabály, mind pedig az ahhoz kapcsolódó bírósági gyakorlat szintjén rendkívül érzékeny. Az egyensúly tipikusan megbomolhat a (szubjektív és/vagy objektív) arbitrabilitás indokolatlan szűkítésével, valamint a kifejezetten kivételes jogorvoslati eszköz (érvénytelenítési per, illetve annak analógiájára a végrehajtás-megtagadási okok) tartalmilag rendes perorvoslattá minősítésével.

Az előbbi esetben elsikkadnak azok a jogi, kulturális és gazdasági érvek, amelyek az állami rendes bírósági per derogálhatóságát végső soron legitimálják: a mindenkori külföldi fél idegenkedése a belföldi fél saját állami fórumától, az állam perbeli részvétele esetén az idegenkedés a jogvita ugyanazon állam képviselője általi eldöntésétől, valamint az adott jogvitára szabott tényleges döntéshozói szakértelem felek által meghatározott jellemzők szerinti adottsága.

Az utóbbi esetben pedig, tehát lényegében az érvénytelenítési per fellebbezési résztartalommal való feltöltése esetén, szintén nem tud ténylegesen érvényesülni az állami bírósági eljárás privátautonóm derogálása, hiszen az állami jogorvoslati fórum tág tartalmi döntéshozatali jogot kap. Az egyensúly megbontása egy sor kedvezőtlen hatást vált ki, amelyek közül kiemelendő a nemzetközi befektetésvédelmi környezet elbizonytalanodása és az előrelátható igényérvényesítési lehetőség, és ezzel végső soron a jogbiztonság relatívvá válása. Az alábbiakban kiemelt szimptomatikus példák arra engednek következtetni, hogy Magyarországon mind a jogalkotás, mind pedig a jogalkalmazás elmozdult a fent leírt egyensúly nem kis veszélyeket rejtő megbontása irányába.

II. A választottbíráskodást érintő jogszabályi környezet legújabb változásai

2011 májusában, az Országgyűlés által T/3522. számon tárgysorozatba vett törvényjavaslattal vette kezdetét, majd szeptemberben a T/4276. számon tárgysorozatba vett javaslattal vett új lendületet az a jogalkotási folyamat, amely végül újabb – és az eredetiekhez képest kétségkívül jelentősen átalakított – tervezetek elfogadásával 2012 első felében azzal zárult, hogy a hatályos magyar szabályozás, nemzetközi összehasonlításban párját ritkítva szűkíti a választottbírói út kiköthetőségét.

Az eredeti törvényhozói elképzelés szerint a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény (a továbbiakban: Vbtv.) a szubjektív és az objektív választottbírói útra tartozhatóság vegyes korlátozását valósította volna meg azzal, hogy a kiemelt jelentőségű polgári perekben (400

millió forint pertárgyérték fölött) kizárta volna a választottbíróági eljárást olyan ügyben, amelyben „bármelyik fél a Magyar Állam, helyi önkormányzat, költségvetési szerv, központi államigazgatási szerv, illetve közvetlenül vagy közvetetten ezek többségi tulajdonában vagy vagyonkezelésében, illetve többségi befolyásában álló gazdálkodó szervezet”.

A módosítás lényegében kizárta volna, hogy a fent említett szervek 400 millió forintot meghaladó pertárgyértékű ügyei választottbíróóság elé kerüljenek, amit a közvagyon kiemelt védelmével indokolt az előterjesztő. E cél valóban minden eszközzel támogatandó, ám az említett módosítás ebben a formában az alábbiak szerint semmiképpen sem szolgálta volna az elérni kívánt célt.

Az elérni tervezett jogpolitikai cél, mindenfajta „káros mellékhatás” nélkül, az előterjesztés időpontjában hatályos jogszabályi környezetben, a Vbtv. módosítása nélkül is biztosítható lett volna. A nemzeti vagyon magasabb szintű védelme leginkább azzal biztosítható ugyanis, ha a szerződő állami szereplő a szerződéses jogviszony létesítésekor egyedileg határozza meg a vitarendezés alkalmazandó módját a másik szerződéses féllel egyetértésben.

Az állami szereplőnek magánjogi cselekvőként módjában áll az alternatív vitarendezési módokat akár el is vetni, vagy a szerződéses tárgyalások eredményeként a vitarendezés eljárási szabályainak megalkotásával, illetve a jogvitát eldöntő személyek kijelölésével a vitarendezési eljárást az adott jogviszonyhoz illeszkedő módon egyénileg meghatározni.

Az állami szereplők körében szervezetirányítási és felügyeleti eszközökkel minden további nélkül biztosítható, hogy a szerződő állami szereplők a vitarendezési eljárásnak mindig a leginkább hatékony módját válasszák. Ennek keretében belső utasításokon keresztül a hatályos jogszabályi környezetben is megtiltható az alternatív vitarendezési eljárások alkalmazása, kikötése – beleértve a választottbíróóságot is.

Másrészt viszont anticipált pertaktikai/igényérvényesítési stratégiai hiba lenne a választottbíróági út állami szereplők felé történő általános kizárása, ugyanis esetről esetre dönthető csak el az adott ügy körülményeinek mérlegelése során, hogy nem éppen a választottbíróági út nyújt-e kedvezőbb vitarendezési feltételeket az állami vagy önkormányzati szereplő részére.

Előre jelezhető például egy ilyen előny egy olyan – a törvényalkotó által láthatólag kevésbé szem előtt tartott – esetre, amikor az állami szereplőnek van igénye külföldi befektetővel szemben, tehát felperesi helyzetben lenne az állami szereplő. Alapvető szabályként ilyenkor a választottbíróági út kizártsága miatt újra szerephez jutó joghatósági szabályozók miatt a külföldi alperes államának bíróságai előtt kellene perelni (*actor sequitur forum rei*), tehát idegen állami bíróságok előtt. A törvényalkotó pedig ezt feltehetőleg éppúgy (ha nem még inkább) elkerülendőnek tartotta, mint a választottbíróági utat.

A fentiekhez járul, hogy a nagyberuházások joga jellemzően olyan jogterület, ahol a választottbírói út kikötése történetileg és nemzetközileg elismert módon a mindenkor ügylet alapvető része. A nagyberuházások olyan polgári jogi jogviszonyokat ölelnek föl, amelyekben a felek a jogaik és kötelezettségeik fölött szabadon rendelkeznek, vagyis az azokat érintő jogvitáikat fogalmilag szabadon választottbírói útra terelhetik.

E kitétel jellemző módon alapvető részét képezi az ilyen beruházásokkal kapcsolatos szerződéseknek. Ennek lehetősége, vagyis a mindkét fél által jól kiszámítható vitarendezési út igénybevétele hiányában statisztikailag kimutatható módon arányában csökken és egyúttal drágábbá, valamint egyéb tartalmi feltételeiben a befogadó állam számára kedvezőtlenebbé válik a szerződéskötés az érintett körben.

Továbbá, a választottbírói kikötések törvényből fakadó mellőzése nem eredményezi automatikusan a magyar bíróságok joghatóságának megalapozását sem. A választottbírói kikötés lehetősége sok esetben éppen a „kiemelt jelentőségű ügyekben” biztosította azt, hogy a felek úgy „szerződjenek ki” a magyar rendes bíróságok eljárása alól, hogy az esetleges vitás kérdések rendezését mégis Magyarországon, magyar testületek (kamarák által működtetett választottbírói) előtt végezzék.

A választottbírói kikötések alkalmazásának fő oka, hogy a jellemzően külföldi befektető túlzott kockázatként tekint a számára idegen, csak jelentős erőforrások igénybevétele által átlátható belföldi állami rendes bírósági rendszer alkalmazására. Ez különösen jelentősen érvényesül, amikor a szerződő fél és ezzel az egyik potenciális peres fél a befektetést befogadó állam. E viszonyuláson a választottbírói kikötés lehetőségének hiánya önmagában nem változtat.

A külföldi befektetők továbbra is keresni fogják a vitarendezésnek a felek számára egyenlő esélyeket kínáló formáit. Fönnáll a veszélye annak, hogy a külföldi szerződéses felek választottbírói kikötési lehetőség hiányában törekedni fognak külföldi székhelyű választott-, illetve állami bíróságok eljárásának, illetve joghatóságának kikötésére.

Tovább menve: ilyen kikötések hiányában is a hatályos joghatósági szabályok (Nmjtv. 54. §, Brüsszel-I. rendelet 2. cikk) az esetek tetemes részében automatikusan is külföldi joghatóságra fognak mutatni. E gyakorlat eredményeként a törvényjavaslat jogpolitikai céljával ellentétesen, a magyar bíróságok térnyerése helyett éppen a külföldi fórumok előretörése jelezhető előre.

A főt említetteken kívül további alkotmányos, nemzetközi és európai jogi aggályok is felmerültek a törvényjavaslattal kapcsolatban, amelyeket – a főt említett szempontokkal együtt –

felismerve a jogalkotó végül elállt a nevezett törvényjavaslatok eredeti formában való elfogadásától.²

A jogalkotási folyamat azonban végül a szakma várakozásaival szemben mégsem zárult le itt. A jogalkotó mind a belföldi, mind pedig a külföldi érintetteket némileg meglepve a 2011. december 23-án elfogadott, december 30-án kihirdetett és az itt releváns részében 2012. január 1-jén hatályba lépett nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. sarkalatos törvény záró rendelkezései között található 17. § (3) bekezdésével nemzetközi összehasonlításban is egyedülálló paradigmaváltást valósított meg.

A törvény elnevezésében megjelenő – megkérdőjelezhetetlenül helyes – célt az annak elérésére még érintőlegesen sem alkalmas, a választottbírói útra tartozhatóságot korlátozó szabállyal kívánja elérni: „Magyarország határa által körbezárt területen lévő nemzeti vagyona vonatkozó polgári jogi szerződésben a nemzeti vagyonnal rendelkezni jogosult irányadóként kizárólag a magyar nyelvet, valamint a magyar jog alkalmazását, és jogvita esetére kizárólag a magyar bíróság – ide nem értve a választottbírói joghatóságát kötheti ki. A nemzeti vagyonnal rendelkezni jogosult e jogviták eldöntésére választottbírói eljárást nem köthet ki.”³

E törvényhellyel szemben változatlanul érvényesek a fentebb kifejtett és a törvényalkotási folyamat korábbi szakaszaiban előhozott szakmai érvek. Kiemelendő különösen is ennek a szabálynak egy a választottbírói út 2012. január 1-jét követő kiköthetőségének kizártságán túlmutató, legalább ilyen súlyú, immanens kihatása.

A választottbírói útra tartozhatóság kizárása a nemzeti vagyon mint pertárgy körében olyan választottbírói ítéletek magyarországi elismerésére és végrehajthatóságára is hátrányos kihatással lesz, amely ítéletek a törvény hatályba lépése előtt még a tilalom hiányában kikötött választottbírói eljárások eredményeként születnek a jövőben. A szabály e hatása nyilvánvalóan tovább ronthatja a Magyarországra érkező befektetői hangulatot.

A vonatkozó végrehajtási jogi szabályokból ugyanis egyértelműen az következik, hogy az *executur* területén a szabály időbeli és térbeli korlátok nélkül magyarországi végrehajthatatlanságot eredményez: magyar választottbírói ítéletek esetén a Vbtv. 59. § a) pontja értelmében a bíróság megtagadja a választottbírói ítélet végrehajtását, ha úgy ítéli meg, hogy a vita tárgya a magyar jog szerint választottbírói útra nem tartozik.

Ugyanilyen szabály érvényesül a külföldi választottbírói ítéletek magyarországi végrehajthatóságának megítélése körében. Az 1962. évi 25. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a külföldi választottbírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958.

² Lásd ezekre részletesen a vezető nemzetközi magánjogász és polgári eljárásjogász egyetemi tanárok által aláírt alakban a miniszterelnöknek elküldött hatáselemzést. KECSKÉS László – LUKÁCS Józsefné: *Választottbírók Könyve*. Budapest, 2012. 190–196. o.

³ E rendelkezést ismétli, illetőleg erősíti meg végül a Vbtv. 2012. június 13. óta hatályos, újrafogalmazott 4. §-a is.

június 10-én kelt Egyezmény V. cikkének 2. a) pontja értelmében a külföldi választottbírósági határozat elismerése és végrehajtása abban az esetben is megtagadható, ha azon ország illetékes fóruma, amelyben az elismerést és végrehajtást kérik (esetünkben Magyarország), megállapítja, hogy ennek az országnak a joga szerint a vita tárgya választottbírői útra nem tartozhatik. A választottbírői útra tartozhatóság hiányának megítélésére pedig mind a Vbtv., mind a New York-i Egyezmény esetében a végrehajtás kérelmezésének időpontja az irányadó. Az immár hatályos jogszabályi korlátozás egy egyértelmű tünete a választottbíráskodás támogatásától eltávolodó, *disfavor arbitri*ként is jellemezhető etatista szemléletnek, amely igen erősen a bevezetőben jelzett kényes egyensúly megbontásának irányába hat.

Ama remény kifejezésre juttatása mellett, hogy Magyarország rövidesen e tekintetben visszatér a meghatározó nemzetközi és külföldi szabályozók szabálytartalmához – amelyek egyébként teljes fedésben vannak saját, magyar jogi hagyományainkkal is – nem szabad elhallgatni néhány olyan előzményt, illetőleg sajátos magyar választottbírósági eljárásjogi adottságot, amelyek függetlenül az itt leírt jogalkotási folyamatától és annak előzetes végeredményétől már korábban is etatista irányban torzították a nemzetközileg elfogadott, tág értelemben vett *favor arbitri* elvet.

Ez a tendencia már korábbi, tartósan érvényesülő és a hazai jogászság által komolyan még meg nem kérdőjelezett jogszabályi tabukban, illetőleg helyenként szintén az etatizmus irányába mutató bírósági (ideértve a kúriai és alkotmánybírósági) jogalkalmazásban öltött testet. Az alábbiakban ezek – kizárólag példálózó – fölillantására kerül sor. Ezen szimptomatikus példák azt mutatják, hogy a jelen pontban bemutatott jogalkotási folyamat messzemenően nem előzmény nélküli. Annak etatista tartalma sokkal inkább már régen jelen van – ha nem is tudatosan – a hazai jogalkotó és jogalkalmazó gyakorlatban.

III. Az etatista szemlélet régi gyökerei jogszabályi szinten

A fentiekben említetteknek megfelelően nem minden előzmény nélküli a 2011–2012 fordulóján lezajlott jogalkotásnak a választottbírósági útra tartozhatóság korlátozásában megnyilvánuló etatizmusa. Az UNCITRAL Választottbírósági Eljárási Mintatörvény átültetését megvalósítani hivatott Vbtv. 46. § (3) bekezdése már megalkotása és hatálybalépése (1994) óta tartalmazza azt a szabályt, amely szerint nemzetközi választottbírósági ügyekben – ha törvény eltérően nem rendelkezik – állandó választottbíróságként a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) mellett szervezett állandó választottbíróság jár el.

Az MKIK Választottbíróságának ilyen törvényi előnyben részesítése már a törvény keletkezése idején is kizárólag gyakorlati, semmiképp sem dogmatikai érvekkel volt igazolható. A

legfontosabb gyakorlati érv az volt, hogy a megelőző évtizedek alatt felgyülemlett, más intézmények által nehezen pótolható tapasztalatra és a kamarai választottbíróóság megszilárdult gyakorlatára támaszkodva lehet nagyobb fokú ítélkezési minőségbiztosítást elérni.

Ha ezen – akkoriban vitathatatlan – gyakorlati érven túl azonban a szabályozást dogmatikailag értelmezzük, akkor megmutatkozik, hogy itt nincs másról szó, mint egy „választottbíróági kizárólagos illetékességi” szabályról. A jogalkotó számára – egy magától értetődőnek tűnő etatista szemléletből vezérelve – láthatólag nem vált az tudatossá, hogy a választottbíráskodás kikötése a tisztán magánautonóm cselekvés alapján megvalósuló „kiszereződés” az állami igazságszolgáltatási rendszerből.

A „kiszereződés” alapvető és központi célja, hogy a döntéshozó fórumot, annak minden minőségi jellemzőjét, az összetételtől az eljárási részletszabályokig, a felek maguk határozhassák meg. Az állami bírósági szervezetrendszerből való kiszereződés, vagyis az állami bíráskodás mint olyan, általános kikerülése nem jelent mást, mint a teljes joghatósági, hatásköri és illetékességi szabályrendszer kikapcsolását.

A felek e szabályozók hatóköréből lépnek ki a választottbíróági kikötéssel, az állam pedig ezt a kilépést elfogadja a választottbíráskodás jogszabályi elismerésével. Az államilag elismert – és ideális esetben ösztönzött – privátautonóm döntés utólagos keretekbe szorítása egy az állami bírósági szervezetrendszerre emlékeztető kizárólagos illetékességi szabállyal azt jelenti, hogy a jogalkotó nem veszi komolyan a privátautonómiát. Ellenkezőleg: egy a saját bírósági rendszerének paradigmájáról mintázott illetékességi szabállyal „utánanyúl” a feleknek, és ezzel viszonylagossá változtatja, illetőleg központi részében semmissé teszi a magánautonóm fórumválasztási jogot, ami a választottbíráskodás értelme. A szabályozás idestova két évtizede változatlanul hatályos, kordokumentumot szolgáltatva ezzel a választottbíróági eljárás magyar szabályozásának mélyen gyökerező etatizmusára.

IV. A választottbíráskodást érintő állami bírósági gyakorlat

A választottbíráskodás jogrendszerbeli elfogadottságának rétegei között a jogalkotás mellett meghatározó jelentőségű a bírósági jogalkalmazás. Így kifejezetten a *favor arbitri* talaján álló jogszabályi környezet sem képes a tényleges elfogadottságot biztosítani, ha a magánjogi alternatív vitarendezési módnak az állami bíróságok ellenséges hozzáállásával kell megküzdenie.

Fordítva pedig, egy kiegyensúlyozott, együttműködésben és kölcsönösségben gondolkodó bírói kar nagyban hozzásegítheti a választottbíráskodást a társadalmi-jogrendszerbeli elfogadottság magasabb fokához. A bevezetőben is már részben előre jelzett tény, hogy a magyar jogalkalmazási

gyakorlat hajlamos inkább a negatív irányba való elmozdulásra, több felsőbbbírósági döntvény tartalmával is alátámasztható. Ezek közül itt – hasonlóan a jogalkotási szint nehézségeinek csupán példálózó jelzéséhez – csak egyet emelünk ki.

A 2003/506. számon közétett határozatában a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a „fizetési meghagyásos eljárás – fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelemmel induló – nemperes eljárás. Az idézett jogszabályi rendelkezések megfelelő értelmezésével az állapítható meg, hogy a peres eljárás helyett választottbírósági eljárást kikötő felek az általános szabályok szerinti nemperes eljárás igénybevételének a lehetőségét jogszerűen ki sem zárhatták volna. Az elsőfokú bíróság ezért a választottbírósági eljárás kikötésére alapítva lényeges eljárási szabályt sértve utasította el – a Vbt. 8. §-a (1) bekezdésére alapítottan – a jogosultnak a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmét, az adott esetben ugyanis van helye bírósági eljárásnak. A Legfelsőbb Bíróság az előzőekből következően az elsőfokú bíróság végzését a Pp. 259. §-a szerint irányadó Pp. 252. §-a (2) bekezdésének értelemszerű alkalmazásával hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot a fizetési meghagyásos eljárás folytatására utasította.”⁴

A döntésben ugyanaz az etatista szemlélet jelenik meg, mint a fentebb ismertetett jogalkotásban. A legfelsőbb bírói fórum – ellentétben a dogmatikailag kifogástalanul döntő elsőfokú bírósággal – figyelmen kívül hagyja az alternatív vitarendezés, a választottbírósági eljárás lényegadó ismérvét: a felek azon ügyleti akaratát, hogy a jövőben felmerülő jogvitájukat az állami igazságszolgáltatási rendszeren kívül akarják kihordani.

A választottbírósági kikötésben (szerződésben) megnyilvánuló ezen ügyleti akarat logikailag kényszerítő módon arra (is) irányul, hogy az állami igazságszolgáltatási szervezetrendszeren belül érvényesülő eljárás- és ügyelosztási vagy egyéb feladatallokációs mechanizmusok az ő ügyükre ne kerüljenek alkalmazásra. Az állami igazságszolgáltatás választottbírósági klauzulával történt kizárása *per definitionem* kizárja azt is, hogy az állami igazságszolgáltatási szervek közötti viszonyra megállapított hatásköri és illetékességi szabályok érvényesüljenek.

Ilyen értelemben a Legfelsőbb Bíróság idézett határozata – megint csak egy magától értetődőként kezelt etatista szemlélettel – funkcionálisan ugyanazt teszi jogalkalmazási szinten, mint a Vbtv. 46. § (3) bekezdése: a felek magánautonóm ügyleti akaratát áttörve visszahúzza őket ama jogvitarendezési paradigmába, amelyből – éppen a Vbtv. által megengedett módon – kisorszódtek.

A helytelen bírósági jogértelmezéssel szemben immár a logikailag egyetlen helyes megítélést tükrözi – de helytelen megközelítéssel és nyilvánvalóan még mindig a Legfelsőbb Bíróság félreértéséből kiindulva – a Polgári perrendtartás (Pp.) új 314. § (3) bekezdésében foglalt –

⁴ E végkövetkeztetést megerősítette a Legfelsőbb Bíróság 2005. október 12-i Tanácselnöki Értekezlete is: „Az érvényes választottbírósági szerződés hatálya nem zárja ki, hogy a választottbírósági kikötéssel érintett jogvitából eredő igényét bármelyik fél fizetési meghagyás útján érvényesítse.” Az értekeztlet emlékeztetője megjelent: BH 2006, 1.

„nagyvonalúan” megengedő – utolsó fordulat, amely megállapítja, hogy a fizetési meghagyásos eljárás kötelező jellege⁵ az igény választottbírói eljárásban történő érvényesítését nem zárja ki.

A szabály ennyiben feltehetőleg a választottbírói eljárás téves minősítésén alapul, ezért értelmetlen és nem is alkalmazható. A választottbíráskodás és a fizetési meghagyásos eljárás egymáshoz való viszonyában nem eljárásfajták fölcserélhetőségéről van szó. Választottbírói kikötés esetén az állami (tagállami) polgári bírósági igazságszolgáltatás (így többek között a fizetési meghagyásos eljárás) általános kizárására kerül sor.

Miután a felek – megengedett módon – jogvitájuk eldöntését elvonják az állami igazságszolgáltatástól, perjogi dogmatikailag és logikailag föl sem merülhet, hogy egy az állami igazságszolgáltatási rendszeren belül, az ott meghatározott eljárásfajták egymás közötti viszonyában érvényesülő kizárólagossági szabály bármilyen kihatással legyen a rendszeren kívül álló választottbíráskodásra.

Az ismertetett példán túl egy általános tendencia érdemel még említést, amely hasonlóan az előzőekhez a választottbíráskodás egyensúlyi viszonyainak és ezzel integritásának megbontása irányába hat. Ahogyan azt fentebb kifejtettük, az egyensúlyi viszony állami bíróságok részéről történő megbontásának veszélye leginkább az érvénytelenítési per rendes perorvoslati (fellebbezési) tartalommal való megtöltése útján megvalósuló felvizeződése esetén áll fenn. Az utóbbi néhány évben láthatóvá válik egy – a Vbtv. hatályba lépése utáni években még elképzelhetetlennek tartott – tendencia, amely a Vbtv. 55. §-ában foglalt érvénytelenítési okok egyre liberálisabb kezelését mutatja.

Éves szinten statisztikailag mérhetően megnőtt az érvénytelenített választottbírói ítéletek száma, és ami még elgondolkodtatóbb, az érvénytelenítések többször a nehezen megfogható közrendi kikötésre, vagy nehezen bizonyítható választottbírói összeférhetlenségi szabályokra lettek alapozva (így például egy lehetséges – de az adott választottbíró által csekély jelentősége miatt a felek elé nem tárt – kizárási okot értékelt a feltáratlanság miatt olyan súlyosnak a bíróság, hogy az alapjául szolgálhatott egy érvénytelenítési döntésnek, annak ellenére, hogy a bíróság feltehetőleg tudta, hogy a választottbíró kizárására irányuló indítvány elutasításra került volna a nemzetközi gyakorlatnak és standardoknak megfelelően).⁶

E tendenciával szemben a nemzetközi gyakorlatban általánosan elismert, hogy az érvénytelenítési kereset egy teljesen kivételes, a kirívó eljárási jogsértések kiküszöbölésére szolgáló eszköz, amely – éppen a jogerőt áttörő jellegére is tekintettel – nagyon óvatosan kezelendő és

⁵ Pp. 314. (1) bek.: egymillió forint lejárt pénzkövetelés-értékig.

⁶ INTERNATIONAL BAR ASSOCIATION (IBA): A nemzetközi választottbírói eljárásokra kidolgozott irányelvek (IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration). *Európai Jog*, 2008/2. 34–43. o. Vö. ehhez a Fővárosi Törvényszék *Gfv.X.30.141/2010/24. számú határozata* (a határozat azonosítója: 1-H-GJ-2010-161). Továbbá: SCHLOSSER, Peter: *Das Recht der internationalen Schiedsgerichtsbarkeit*. Tübingen, 1975. 454. skk. o., különösen a 460. o., 464. bekezdés.

semmiképp nem valósíthat meg rendes perorvoslati funkciót, de azon túl általános igazságérzet-kielégítési igények kielégítésére sem alkalmazható.

A felek állami bírósági szabályozók közé történő visszaterelése egyrészt, az érvénytelenítési okok nagyvonalú kezelése másrészt jogalkalmazási szinten ugyanazon eredményre vezet, mint az etatista választottbírósági eljárási jogalkotás: az eljárásjogi jogbiztonság viszonylagossá válásához és az ezzel gazdasági összefüggésben szükségszerűen együtt járó befektetői elbizonytalanodáshoz Magyarország, mint befogadó állam vonatkozásában.

Végül jövőbe mutató probléma a fogyasztói szerződésekből fakadó választottbírósági eljárások kezelése:

Választottbírósági kikötés fogyasztói szerződésekben

A fogyasztók védelme mind a hazai, mind a nemzetközi jogalkotásban és jogalkalmazásban prioritást élvező célkitűzés. Az európai szabályozás – bár nem közvetlen hatállyal érvényesülő rendelettel – már a 13/1993 EGK Irányelvvel (a továbbiakban: Irányelv) meghatározta a fogyasztóvédelem jogi alapjait. Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: Bíróság) előzetes döntéshozatali eljárásokban kialakított jogalkalmazása során tovább finomította, és fejlesztette az Irányelv egyes rendelkezéseit.

Kérdéses, hogy az itthoni absztraháló, egyre szigorúbb állami szabályozás – amely már a választottbíróság szerepét a fogyasztói szerződésekből is érinti – mennyire felel meg a nemzetközi, esetleg más államok gyakorlatának.

Eltérő jogi álláspont hazánkban

A 3/2013. számú PJE határozat elvi értelemben kimondta, hogy a fogyasztói szerződésben az általános szerződési feltétel, vagy egyedileg meg nem tárgyalt feltétel alapuló választottbírósági kikötés tisztességtelen. A Kúriát a hazai nem egységes joggyakorlat, valamint az új, hatályba lépő Ptk. rendelkezései – amelyek a fent említett Irányelvnek való megfelelés tekintetében kerültek bevezetésre – a jogalkalmazás egységesítésére indította.

A korábban az egyes bíróságok által képviselt jogi álláspont merőben eltérő volt egymástól. A Fővárosi Ítéltábla gyakorlata szerint a választottbírósági kikötés tisztességtelensége nem vizsgálható, mivel az a régi Ptk. 209. § (6) bekezdése – jelenleg 6:102. § (4) – alapján jogszabály előírásainak megfelelően meghatározott kikötés. A Szegedi Ítéltábla viszont az említett kikötés tisztességtelenségét vizsgálhatónak tartotta, és megállapította, hogy nem minősíthető tisztességtelennek. A Fővárosi Törvényszék a fentiektől eltérően azt állapította meg, hogy a választottbírósági kikötés fogyasztói szerződés esetében minden további nélkül tisztességtelen, mivel az eljárásban költségkedvezmény nem adható.

Ahhoz, hogy megvizsgálhassuk a magyar szabályozás és a – mi szempontunkból jelentős – uniós szabályozás és gyakorlat összefüggését, és az itthoni állapot helyességét, előbb vázolnunk kell az Európai Unió Bíróságának gyakorlatát.

Uniós gyakorlat

A Bíróság meglátása szerint a fogyasztó és az eladó vagy szolgáltató közötti helyzetet csak a szerződő feleken kívüli, pozitív beavatkozás egyenlítheti ki. A fogyasztó eredendően hátrányosabb helyzetben van, mind anyagi helyzet, mind érdekérvényesítés és információval való ellátottság szempontjából. A kedvezőtlenebb helyzetben lévő fogyasztó a Bíróság meglátása szerint nem ismeri jogait, illetve nehézségekkel találja magát szemben érdekérvényesítése során, és mindez alapozza meg a fogyasztó védelmét. Egy ítéletében a Bíróság a fogyasztó védelmének megerősítését olyan intézkedésnek minősíti, amely a Közösségre bízott feladatok megvalósításához és különösen a Közösség egész területén az életszínvonal és életminőség javításának biztosításához elengedhetetlen. A fogyasztó védelme tehát még véletlenül sem elbagatellizálандó közösségi – és egyben állami – érdek, ám szükséges e védelmet a választottbíróóság hatáskörének kikötésére való jog rovására kiterjeszteni?

A problémát az jelenti, ha a választottbíróági kikötést az általános szerződési feltételek között – tehát amiket a szerződő fél több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül meghatározott, és a felek egyedileg nem tárgyaltak meg – szerepel. A tisztességtelen jelleg meghatározása egyedi esetekre mindig a nemzeti bíróság feladata. Az Irányelv 3. cikke csak általánosan határozza meg mi minősül tisztességtelennek, valamint az e cikkhez kapcsolódó melléklet is csak példálózó jelleggel, a teljesség igénye nélkül sorolja fel az egyes, tisztességtelennek minősülő feltételeket. A gyakorlat során a Bíróság megállapította, hogy a nemzeti bíróságok feladata az, hogy hivatalból vizsgálja valamely kikötés tisztességtelenségét, és erről a feleket tájékoztassa, anélkül, hogy megvárná, hogy erre a fogyasztó a feltétel megsemmisítését kérő nyilatkozatot tegyen. A ítélezési gyakorlatból következik, hogy az Irányelv által megkívánt védelem teljes hatékonyságát megköveteli a jogalkalmazás.

A tisztességtelenséget a vizsgálat során az Irányelv 4. cikke alapján az összes körülményre, amely a szerződés megkötését kísérte, valamint a szerződés minden egyéb feltételére, vagy egy olyan másik szerződés feltételeire hivatkozva kell megállapítani, amelytől e szerződés függ. Megállapítja a Bíróság továbbá, hogy a tisztességtelen feltétel alkalmazását mellőzi, kivéve, ha ezt a fogyasztó ellenzi. Ilyen formában lehetőséget ad egy tisztességtelen kikötés alkalmazására akkor, ha az egyébiránt a fogyasztónak megfelel és beleegyezik.

A fentiek alapján, amely az esetek egyedi vizsgálatát, a hatékony védelmet, a fogyasztó érdekeinek szem előtt tartását hangsúlyozza, feltehető a kérdés, hogy a haza szigorú, parancsoló szabályozás tényleg a fogyasztók érdekeit szolgálják-e?

Jelenlegi álláspont

A 3/2013 PJE határozat is megengedi azt, hogy a fogyasztó nyilatkozatával, vagy nyilatkozata elmulasztásával beleegyezzen az amúgy eredendően tisztességtelennek minősített választottbírósági kikötés hatályának fenntartására. Ettől eltekintve, céljához híven egységesítette a jogalkalmazást, és megfelelteti az új Ptk. 6:104. § (1) i) pontjában meghatározott rendelkezésnek, miszerint: „tisztességtelennek minősül különösen az a kikötés, amely kizárja vagy korlátozza a fogyasztó peres vagy más jogi úton történő igényérvényesítési lehetőségeit, különösen, ha - anélkül, hogy azt jogszabály előírná - kizárólag választottbírósági útra kényszeríti a fogyasztót [...]”

A jogegységi határozat indokolásában feltüntetik, hogy e rendelkezés, és az így kialakított gyakorlat megfelel az uniós rendelkezéseknek. Az idézett irányelvi rendelkezés azonban nem a választottbírósági út teljes kizárását irányozza elő, hanem csak azokat, amelyek: „kizárják vagy gátolják a fogyasztó jogainak érvényesítését peres eljárás kezdeményezés vonatkozásában, vagy más jogorvoslati lehetőség igénybe vételében, különösen arra kötelezve a fogyasztót, hogy csak jogszabályi rendelkezések által nem kötött döntőbíráshoz fordulhat[...]”.

Téves az a feltevés, hogy a Bíróság fogyasztói szerződésekben a választottbírósági kikötés teljes tisztességtelenségét mondaná ki. Ítéletében kifejtette, hogy a Bíróság nem dönthet a közösségi jogalkotó által a célból használt általános kritériumok alkalmazása tekintetében, hogy egy az adott tényállás körülményei függvényében vizsgálandó, egyedi feltétel vonatkozásában meg lehessen határozni a tisztességtelen feltétel fogalmát. A magyar jogalkotó feladata volt tehát, hogy a feltételek tisztességtelenségét megállapítsa. Az Irányelv mellékletének téves átültetése eredményezhette azt, hogy a jogszabályok által nem kötött döntőbírásként a választottbíróság intézményét helyezték a jogszabályba, illetve a jogegységi határozatba. Ez több szempontból sem helyes.

A fent idézett előzetes döntéshozatali eljárásban vizsgált esetben nem azért minősítették a választottbírósági kikötést a fogyasztói szerződésben tisztességtelennek, mert a fogyasztót a rendes bíróság helyett a privátautonóm vitarendezésre kényszerítette, hanem azért, mert a spanyol jogszabályokkal ellentétesen olyan választottbírósági kikötést tartalmazott, amellyel a fogyasztót a „fogyasztási ügyekkel foglalkozó választottbíróságtól eltérő választottbírósághoz fordulásra kötelezte[...]” A jogegységi határozat a tisztességtelennek minősítést azzal is indokolja, hogy bár magyar fordításban megtévesztő lehet az irányelv mellékletének 1q pontja, ám német, angol fordításban használt terminológia pontosan utal a rendelkezés céljára. Helyes a meglátás, hogy az idegen nyelvi terminus technicus-ok konkretizálják a választottbíróság elnevezést, ám nem szabad eltekinteni attól, hogy minden fordításban ott szerepel a „jogszabályok által nem kötött” jelző. Az előbbieket igazolja, hogy a német ZPO is tartalmazza a választottbírósági kikötés lehetőségét fogyasztókkal szemben, ám azt helyesen, a védelmük érdekében szigorúbb szabályokhoz köti.

Látható, hogy a magyar jogalkotó és jogalkalmazó ismételten visszakényszeríti az állami bíróságok alól kiszereződni vágyó feleket a rendes bíróságok útjára, attól tartva, hogy a fogyasztók nem részesülnek hatékony védelemben a már létező szabályok alapján. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy mostanáig is létezett védelem a hátrányosabb helyzetben lévő fél számára. Történetesen az, hogy a bíróságok korábbi gyakorlatukban egységesen kifejtették, hogy a választottbírósági kikötés a szokásostól eltérő szerződési feltételnek számít, így ezt külön figyelemfelhívást, beleegyezést igényel. Így, ha azt a szerződést készítő fél az általános szerződési feltételek között szerepeltette, és az előbbi feltételek nem teljesültek, úgy a régi, és az új Ptk. szerint sem váltak a szerződés részévé. Ezen érvekre alapítva született már a gyakorlat során eljárást megszüntető végzés, amely a hátrányosabb fél javára – és itt nem feltétlen csak fogyasztóról van szó – döntött, kimondva a választottbírósági kikötés semmisségét. Azzal, hogy e logikai menet alapján lehetőség van nem csak a fogyasztóknak, hanem bárkinek - akivel általános szerződési feltételek között autonóm vitarendezési eljárást kötöttek ki – védelemben részesülnie, sokkal szélesebb körben volt megadható a jogvédelem, mindezt régóta létező jogszabályi rendelkezésekre, és az uniós joggyakorlatra alapítva.

Összegzés

Azzal, hogy a Kúria jogegységi határozatában egyenesen kimondta, hogy a választottbírósági kikötés fogyasztói szerződésben – általános szerződési feltételek között – tisztességtelen, indokolatlanul megkettőzte a már létező védelmet, illetve az uniós gyakorlatot félreértelmezve, a többi tagállam jogalkalmazását nem vizsgálva ismételten korlátozta az egyes személyek, gazdasági szereplők magánautonómiáját. A szakirodalomban olyan érvek is fellelhetők, amelyek amellől foglalnak állást, hogy a választottbírósági eljárás az által, mert nem érvényesíthetők a költségkedvezmények, súlyosan hátrányos a fogyasztóra nézve. A pozitívumok nem kerülnek taglalásra, úgymint: az eljárás gyorsasága, a döntőbíró kijelölésének lehetősége, a magas szakértelem az egyes ügyek vonatkozásában. Továbbá az is megtalálható, hogy a fogyasztó egyedi körülményei nem vizsgálhatók, hanem a szabályozásnak absztrakt módon a fogyasztóra gyakorolt általános hatását kell vizsgálni. Pontosan úgy, ahogy a jogegységi határozat is, ez az érvelés is figyelmen kívül hagyja az uniós gyakorlatot, és méltánytalanul absztrahál. Már említésre került az Irányelv 4. cikke, az Európai Unió Bíróságának ítéletei, ahol minden esetben az egyediesítés, az összes körülmény figyelembevétele hangsúlyozott.

A jogalkotóban nem merült fel az az eshetőség, hogy a választottbírósági kikötés egyes esetekben a fogyasztó előnyére is válhat. A Kúria is az absztrakt megfogalmazás, tisztességtelennek nyilvánítás után enged lehetőséget a fogyasztónak arra, hogy a relatíve semmis kikötés alkalmazásába mégis beleegyezzen. Ez megfelel az uniós gyakorlatnak, de mint eddig is, logikailag

nem biztos, hogy helyes úton, megfelelő érvek és előzményszabályok útján jutott el ehhez a ponthoz a magyar jogalkalmazás.

Differenciálni kell tehát azon megközelítés és álláspont között, amely a választottbírói kikötést önmagában minden további vizsgálat nélkül tisztességtelennek nyilvánítja, és a között, hogy egy, egyedi esetben, a szerződésbe beleépített választottbírói kikötés az összes körülményre tekintettel tisztességtelen lehet. A hazai gyakorlat nemes egyszerűséggel az előbb vázolt két eshetőséget összemosza, amely ismételen a magyar ítélkezés derogációját vonja maga után.

V. A választottbíráskodás értelmezése az Alkotmánybíróság gyakorlatában

Végül megállapítható, hogy az eddigiekben kimutatott etatista, és ezért a választottbíráskodás lényegét félreértelmező gondolatvilág az alkotmánybírói gyakorlatban is meghatározóan jelen van. Az Alkotmánybíróság (AB) a működésének megkezdése óta egy egyértelmű, töretlen, de helytelen álláspontot foglalt el a magánjogi választottbíráskodással kapcsolatban.⁷

E gyakorlata szerint az Alkotmánybíróság az egyértelműen nem állami eredetű döntésnek számító magánjogi választottbírók határozataival, illetőleg az azokkal szemben csak nagyon szűk keretek között rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőséggel kapcsolatban alkalmazza a korábbi Alkotmány 57. § (5), illetve jelenleg már az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdésében meghatározott mércét.

Megállapítható azonban, hogy a jogorvoslati jog mint alapjog az állammal szembeni biztosíték, orvoslási lehetőség az állami szervek jogsértéseivel szemben. Ezzel szemben az Alkotmánybíróság a 604/B/1990. AB határozat óta a jogorvoslatihoz való jog önrendelkezési jogból fakadó lemondhatóságából kiindulva legitimálja azt a szabályt, amely szerint a felek a választottbírói kikötéssel egyben lemondanak a rendes jogorvoslat jogáról.

Az Alkotmánybíróság a kezdetek óta töretlenül követi abbéli gyakorlatát, hogy a választottbírói eljárások sajátosságait az Alkotmány 57. § (1) és (5) bekezdése alapján támadó indítványokat a szerződési szabadságra és az említett alapjogok negatív oldalára, azok lemondhatóságára hivatkozva utasítja el. Egyértelműen téves az Alkotmánybíróság okfejtése.

Az alapjogról való lemondás lehetősége tényleg következik a szerződési szabadságból, ezen érvelés azonban csak az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében [Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bek.] foglalt bírósághoz való fordulás jogával szemben állja meg a helyét. A választottbírói kikötéssel

⁷ Vö. részletesen VARGA István: 57. § [Bírói eljárási garanciák] 6.1.5.10 Magánjogi választottbíráskodás. In JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest, 2009. 2119–2120. o.

ugyanis a felek úgy döntenek, hogy a jogvitájukat nem az állami bírósági szervezetrendszeren belül, hanem azon kívül álló „magánbírósági” eljárás útján kívánják rendezni.

E döntésükkel ténylegesen lemondanak az Alaptörvény által biztosított bírósághoz való fordulás jogáról, ugyanis az Alaptörvény értelemszerűen csak az állami bíróságokról beszélhet. Abban a pillanatban azonban, amint e lemondás útján a jogvita eldöntése az állami bírósági szervezetrendszeren kívül kerül, már nem alkalmazhatók az Alaptörvény „bírósági” (illetve hatósági) eljárásokra és határozatokra vonatkozó rendelkezései.

Másként fogalmazva: az Alaptörvényben említett „bíróság” kifejezés logikusan megáll az állami bíróságoknál, és tartalma, szabályozási köre értelemszerűen nem fogja át a nem állami bíróságokat, amelyekhez éppen az állami bírósághoz fordulás jogáról való lemondás útján került az ügy. A választottbírósági eljárásnak immanens eleme a jogorvoslat hiánya, de továbbmenve: ez a meg nem lévő jogorvoslat nem az a jogorvoslat, amelyről az Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdése beszél.

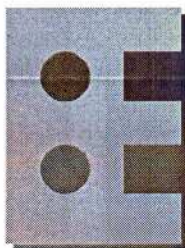
Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlatának megváltoztatásával az indítványok elutasításakor azt kellene tehát következetesen kimondani, hogy az Alaptörvényben foglalt jogorvoslathoz való jog nem hozható alkotmányos összefüggésbe a választottbírósági eljárással, az ott kizárt, illetve korlátozott jogorvoslattal.

A korábban elmondottak fényében talán nem meglepő már a jelen utolsó alpont végkövetkeztetése: azon értelmezés, amellyel az Alkotmánybíróság töretlenül a jogorvoslati jog adottságából és lemondhatóságából vezeti le a fellebbezés választottbírósági eljárásbeli hiányának igazoltságát, itt is egy alapvetően államelvű gondolatmeneten nyugszik.

*

A magánjogi választottbíráskodással kapcsolatban mind a hatályos eljárásjogunkban, mind az ehhez kapcsolódó rendes bírósági jogalkalmazásban, mind pedig az alkotmánybírósági gyakorlatban félreismerhetetlenül és meghatározóan jelen van egy etatista, paternalisztikus szemlélet. E szemlélet tételes jogi és jogalkalmazásbeli megnyilvánulásai összeegyeztethetetlenek mind a választottbírósági eljárás hagyományos dogmatikájával, mind az ezen nyugvó hatályos nemzetközi és külföldi szabályozókkal.

Az összeegyeztethetlenség Magyarországot egy rossz értelemben vett unikális jogrendszer színében tünteti föl, ami pedig kimutatható gazdasági versenyhátrányokat idéz elő. Az érintett eljárási jogterület nagy mennyiségű felhalmozott nemzetközi tapasztalataira, valamint nemzetközi összehangoltságára tekintettel megoldást jelenthet a Vbtv. és a kapcsolódó pontszerű jogszabályi rendelkezések újrakodifikálása, amely az itt kimutatott és további jogszabályi nehézségek kiküszöbölésével egyidejűleg egyértelmű iránymutatást adna a jogalkalmazó számára is.

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM EÖTVÖS KIADÓ KFT.

1053 Budapest, Királyi Pál u. 18.
www.eotvoskiado.hu

Tel.: 372-2683
Fax: 267-0609

IGAZOLÁS

Az ELTE Eötvös Kiadó Kft. jelen dokumentummal igazolja, hogy az alábbi publikáció a Kiadó által befogadott, a nyomdai előkészítési munkálatok tördelési fázisában tart.

Érintett publikáció szerzője: Dr. Varga István

Érintett publikáció címe: A választottbíráskodás elfogadottságának alakulása Magyarországon: Az állam, az állami vagyon és az állami bíróságok perbeli érintettsége

ISBN szám: 978 963 312 202 0

Budapest, 2014. szeptember 26.

Hunyady András
ügyvezető igazgató